

Matkalla yhtenäiseen tietoon?

Anto Leikola

Edward O. Wilson: Konsilienssi - tiedon yhtenäisyys. Suom. Kimmo Pietiläinen. 375 s. Terra Cognita 2001. Nid.

Amerikkalainen emeritusprofessori Edward O. Wilson on alkuaan hyönteistieteilijä, evoluutiobiologi ja ekologi. Maailmanmaineen hän saavutti 1975 julkaisemallaan teoksella Sociobiology: The New Synthesis, joka on jo neljännesvuosisadan ajan hämmäntänyt ihmisten mieltä, vaikka kovimmat taistelut sen ja ennen kaikkea sen edustaman - todellisen tai kuvitellun - ajattelutavan ympärillä ovat jo paljolti laantuneet.

Se mitä Wilson itse asiassa pyrki sanomaan oli sama minkä Darwin oli pyrkinyt sanomaan sata vuotta aikaisemmin: että ihminen on eläinlaji siinä missä muutkin ja että monet hänen käyttäytymispiirteensä sekä yksilönä että yhteisön jäsenenä pohjautuvat hänen biologisen historiaansa, joka ilmenee hänen aivotoimintansa geneettisenä perustana.

Wilsonin kirja osui monessa suhteessa huonoon ajankohtaan: sosiaalitieteissä vallitsevien suuntausten mukaan yhteiskunnat olivat omia maailmojaan, joihin biologialla ei ollut asiaa, monia kauhistutti ylipäänsä ajatus että ihmistä, luomakunnan kruunua ja hengen jättiläistä, voitaisiin verrata alhaisiin eläimiin, eivätkä natsien kehnon biologian siivittämät rotuopit olleet vielä kovin kaukana historiassa. (Jos Hitler olisi ymmärtänyt kuunnella viisaampiensa argumentteja, hän olisi tuota pikaa heittänyt rotuajattelunsa romukoppaan, mutta siihen hänen ymmäryksensä ei riittänyt, ja todellisuudessa hänen puuhillaankin oli aivan muut motiivit kuin biologian soveltaminen.)

Sittemmin Wilson on liikkunut sekä selkeämmin biologiansa, esimerkiksi teoksessaan Elämän monimuotoisuus, joka saatiin suomeksi 1994, että biologian ja filosofian rajamailla, kuten eräät muutkin aikamme evoluutiobiologit.

Mittavassa uudessa kirjassaan hän käsittelee konsilienssia, mahdollisuutta rakentaa yhtenäinen järjestelmä kaikesta inhimillisestä tiedosta, olipa se fyysikaalis-kemiallista, biologista, yhteiskunnallista tai humanistista. Tässä hän tunnustautuu jo lähtökohdiltaan valistuksen perilliseksi, ja pitkin matkaa hän osoittaa myös perineensä valistusajan optimismin, mitä tiedon mahdollisuuksiin ja inhimillisen kulttuurin kehitykseen tulee. Kirjansa viimeisillä sivuilla hän toteaa: "Valistuksen perintö on uskomus, että omin voimin voimme tietää, ja tietämällä ymmärtää, ja ymmärtämällä osaamme valita viisaasti." Tämä on perin epämuodikasta, onhan useimpien mielestä valistuksen edistysusko kuollut ja kuopattu jo vuosikymmeniä sitten, ja siitä on jäänyt jäljelle vain usko tekniikan kehitykseen, ei enää ihmisen kehitykseen tai edes hänen viisauteensa.

Wilson uskoo luonnontieteiden selitysvolmaan

Wilson kuvaa melko perusteellisesti ihmisen biologiaa, ennen kaikkea geenien ja aivojen toimintaa, joissa molemmissa tutkimus on viime vuosikymmeninä edennyt erityisen nopeasti. Niistä hän etenee sosiaaliantropologiaan ja sosiologiaan, jotka nykymuodossaan saavat häneltä varsin rajuakin kritiikkiä; itse asiassa hän ei anna niille suurtakaan arvoa, koska ne ovat unohtaneet tai tietoisesti torjuneet ihmisen genetiikan, evolutiikan ja neurobiologian. Joku Lévi-Strauss saa yhden maininnan, joku Bourdieu ei sitäkään, darwinisti Westermarck sen sijaan kyllä muistetaan. "Todellisen sosiaalisen teorian puutteesta syntyy sosiaalitieteiden rampauttava kyvyttömyys keskustella luonnontieteiden kanssa tai edes keskenään." Mutta huolimatta siitä että sosiologien teorit ovat Wilsonin mielestä enimmäkseen tyhjää täynnä, hän uskoo tässäkin konsilienssin olevan ovella: silloittajina ovat aivotutkimus, käyttäytymisgenetiikka, evoluutiobiologia sekä ympäristötieteet.

Vielä haastavampi on siirtymä luonnontieteistä taiteisiin, joilla ei yleisen käsityksen mukaan ole mitään tekemistä toistensa kanssa. Mutta Wilson käy rohkeasti asiaan: "Tiede tarvitsee taiteen intuitiota ja vertauskuviin perustuvaa voimaa, ja taide tarvitsee tieteen tuoretta verta." Eräs avain tieteen ja taiteen yhteyteen olisi se, että taide kaikessa vaihtelevuudessaan ilmentää parhaimmillaan universaalista ihmisluontoa, joka Wilsonin mielestä "on olemassa ja sillä on sekä syvä että korkea rakenne". Selvää on, että hän viskaa tiepuoleen erilaiset postmodernistiset opit, joiden mukaan mitään universaalia, saati ihmisluontoa, ei ole olemassa, ja yksi tapa tarkastella maailmaa on yhtä hyvä kuin toinenkin. On myös muistettava, että taiteellinen luominen tapahtuu viime kädessä ihmisaivoissa, joten aivotutkimuksella voi olla yhtä ja toista sanottavaa myös taiteellisen - ja miksei yleensä humanistisen - luomisprosessin valaisemisessa.

Uskonnolliset tunteet ja ihmisluonto

Lopuksi Wilson ulottaa konsilienssin myös etiikkaan ja uskontoon. Hän pitää mahdollisena, jopa suotavana etiikkaa, joka perustuu ihmisluonnon objektiiviseen tutkimiseen ja katsoo, että eettisen käyttäytymisen syviä lähteitä voidaan löytää moraalitytönteiden biologiasta. Tällöin on kiinnitettävä huomiota moraalitytönteiden määrittelyyn, niiden genetiikkaan, niiden kehitykseen geenien ja ympäristön vuorovaikutusten tuotteina sekä niiden syvään historiaan. "Eettisen käyttäytymisen todellinen alkuperä ja merkitys voi tulla esiin näiden tutkimussuuntausten yhtymäkohdasta."

Myös uskonnolliset tunteet ovat johdettavissa ihmisluonnosta, mikä ei välttämättä merkitse niiden väheksymistä, pikemminkin päinvastoin. Ja vaikka "luonnontieteen keksimän aineellisen todellisuuden sisältö on jo suurempi ja juhlavampi kuin kaikki uskonnolliset kosmologiat yhdessä", Wilson ei silti halua asettaa luonnontieteitä uskontojen tilalle valistusajan järjenpalvonnan tapaan. "Uskonnolla on voimaa, mikäli se kodifioi ja esittää kestävässä runomuodossa ja ristiriidattomasti ihmiskunnan korkeimmat arvot ja empirisen tiedon." Miten nykyiset uskonnot tai edes osa niistä voitaisiin sopeuttaa tiedon konsilienssiin, sitä Wilson ei lähde pidemmälti pohtimaan, ei oikeastaan edes sitä, olisiko se yleensä mahdollista. Tämä jää epäilemättä yhdeksi tulevan keskustelun teemoista. "Oli prosessin kulku mikä tahansa, se edellyttää avointa keskustelua ja horjumattomaa älyllistä lujuttua molemminpuolisen kunnioituksen vallitessa".

Onko tiedon yhtenäisyys lainkaan mahdollista?

Keskustelu on jo käynnissä. Wilsonin alkuaan 1998 ilmestynyt kirja innoitti New Yorkin tiedeakatemia järjestämään kesällä 2000 tiedon yhtenäisyydestä symposion, jonka esitelmät julkaistiin seuraavana vuonna nimellä Unity of Knowledge - The Convergence of Natural and Human Sciences. Varsin merkittävä ja tuore kotimainen puheenvuoro on Yrjö Ahmavaaran ja Tatu Vanhasen viimevuotinen Geenien tulo yhteiskuntatietisiin, jonka esipuhekin on otsikoitu hyvin wilsonilaiseen henkeen: "Yliopistojemme humanistinen yhteiskuntatiede syrjäyttää geenien keskeisen vaikutuksen". Toivon mukaan keskustelu ei meilläkään tyrehy tähän.

Omasta puolestani en ole varma, päästäänkö edes Wilsonin suosittelimilla menetelmillä kovin syvälliseen konsilienssiin, siksi erilaisista asioista esimerkiksi taiteissa ja solubiologiassa sentään on kysymys. Monet sosiaalitieteilijät ja humanistit eivät edes halua mitään konsilienssiä. Mutta tiedon yhtenäisyyttä ei ainakaan päästä edes lähestymään, jos eri tiedonalat jatkuvasti haluavat pysytellä vain omassa piiltuissaan omine silmälappuineen ja jos ihmiseen kohdistuva tutkimus kaikessa monimuotoisuudessaankin haluaa unohtaa sen perustavan seikan, että ihminen on paitsi lihaa ja verta, myös geenejä ja hermokudosta. Merkillistä kyllä, ihmiset myöntävät mielellään, että heidän tietokoneillaan on käyttöjärjestelmänsä, mutta samat ihmiset saattavat yhä kavahtaa ajatusta, että heillä itsellään ja heidän kulttuurillaan olisi niin ikään omat käyttöjärjestelmänsä.

Kustantaja ja suomentaja Kimmo Pietiläinen ansaitsee työstään hatunnoston, olkoonkin että kiireen jäljet paikoin näkyvät suomennoksessa. Valtaosa tärkeistä puheenvuoroista tulee nykyään markkinoille pienkustantajien kautta. Mikähän suurimpia kustantajiamme vaivaa, kun ne eivät paljon suurempine resursseineen pysty vastaavaan; ettei vain rahantekeminen olisi käynyt kirjantekemistä tärkeämmäksi?

Kirjoittaja on kehitysbiologi ja Helsingin yliopiston oppihistorian emeritusprofessori.